

ВТІЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПОВОДЖЕННЯ З ЗАСУДЖЕНИМИ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ ШВЕЦІЇ

Олександр ЛИСОДІД

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної юридичної Академії України
ім. Ярослава Мудрого, Харків

Анатолій СТЕПАНЮК

професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права Національної
юридичної Академії України ім. Ярослава Мудрого, Харків

Шведська модель відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь побудована за принципом, що наслідками злочину є покарання чи заходи, альтернативні покаранню. При цьому стратегічним напрямком політики у сфері застосування покарань та поведження із правопорушниками є зведення до мінімуму кількості осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі, і широке застосування заходів, альтернативних покаранням, які, згідно з міжнародними документами, йменуються громадськими санкціями та заходами запобігання, і призначені для підтримки правопорушника у суспільстві і спрямовані на те, щоб правопорушник виконував певні умови або обов'язки, маючи при цьому можливість встановлювати або відновлювати важливі зв'язки у суспільстві та можливості для контакту та підтримки. Отже громадські санкції та заходи дозволяють залишити правопорушників у контакті зі всіма чинними механізмами соціального контролю у суспільстві, надають можливість особі реінтегруватись до соціального життя, що є більш ефективним, ніж перебування особи у місцях позбавлення волі. Такий підхід цілком відповідає Рекомендаціям № R (99)22, що були прийняті Комісією Міністрів Ради Європи 30 вересня 1999 р., і які передбачають застосування до правопорушників таких заходів, як громадські роботи, інтенсивний нагляд з боку громадськості, домашній арешт із використанням електронних методів стеження або ж зобов'язання осіб, що перебувають у певній залежності (від алкоголізму, наркотиків) пройти курс лікування. Ці заходи в повній мірі використовуються і у Швеції. У якості ж покарань у цій державі застосовуються тільки штраф і позбавлення волі у виді тюремного ув'язнення, на особливостях відбування якого і хотілось би зупинитись у цій публікації.

Для виконання покарань чи заходів, їм альтернативних, у Швеції створена Служба тюрем і пробації, яка підзвітна і підконтрольна Міністерству юстиції Швеції. У своїй структурі Служба тюрем і пробації має 36 регіональних управлінь. На території кожного управління знаходяться, як правило, одна-дві тюрми,

слідчий ізолятор та служба пробації. В цілому у Швеції 55 тюрем, 43 служби пробації та біля 20 слідчих ізоляторів. Кількість місць для розміщення затриманих у слідчих ізоляторах коливається від 30 у найменших до 300 (у самому найбільшому слідчому ізоляторі Кронберг у столиці Швеції – Стокгольмі), а середня тюрма розрахована на 45-80 засуджених. Хоча є і декілька великих (за шведськими вимірами) тюрем, у яких можливе розміщення до 300 засуджених (переважно це засуджені за тяжкі злочини і на значний строк). Невелика максимальна наповненість тюрем обумовлюється тим, що щорічно у тюрмах знаходиться не більше 5 тис. осіб, хоча до тюремного ув'язнення засуджується біля 14 тис. осіб. У цілому кількість засуджених у Швеції на 100 тис. громадян – 65 осіб. Це пояснюється, як уже зазначалося, широким застосуванням заходів, альтернативних покаранню, а також практикою призначення невеликих строків позбавлення волі з обов'язковим умовно-достроковим звільненням після відбуття 2/3 строку покарання. За загальним правилом мінімальний строк тюремного ув'язнення – 14 днів, максимальний – 10 років. Але, в деяких випадках, наприклад, при сукупності злочинів, мінімальний строк позбавлення волі – вже 4 роки, а при вчиненні тяжких злочинів, а також стосовно окремих категорій рецидивістів, максимальний строк позбавлення волі може бути піднятий і до 18 років. За вчинення особливо тяжких злочинів, зокрема за вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, державну зраду, можливе і призначення довічного позбавлення волі. Але таких засуджених у шведських тюрмах трохи більше, ніж 100 осіб. Ця категорія засуджених має право на помилування і якщо таке їм буде надано, то довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі на певний строк і вони мають можливість, з урахуванням вищезазначених положень шведського законодавства, відбутти строк покарання вже через 12-15 років.

Можна стверджувати, що тюрми Швеції різняться між собою хіба що ступінню охорони засуджених (так званіми "рівнями безпеки"). Це проявляється, у першу чергу, в наявності різних технічних засобів у

зовнішній охороні (металева сітка чи залізобетонна стіна у якості огороди тюрми або їх поєднання, різна кількість і різне розміщення відеонаглядових пристроїв по периметру тюрми) та частково у внутрішній охороні засуджених у відділеннях, де вони проживають (різне блокування дверей камер та виходу з відділення, різна сигналізація на вікнах камери, різна система відеонагляду у відділеннях). При цьому тюрми Швеції не мають ні воєнізованої охорони, ні спеціальних воєнізованих формувань для угамування засуджених. А співробітники тюрем, хоч і називаються офіцерами чи контролерами, є звичайними цивільними особами, які, у нашому розумінні, перебувають на державній службі. Жодний співробітник тюрми не має вогнепальної зброї. Для припинення заворушень чи безчинств з боку засуджених створені тільки мобільні групи захоплення (одна – на 2-3 тюрми) із спеціально навчених офіцерів, які мають при собі лише наручники та гумові палиці. Головна мета таких груп – припинити заворушення по можливості без насильства над засудженими. Лише у крайніх, найбільш небезпечних для персоналу тюрми і засуджених, випадках на допомогу групі захоплення може бути викликана поліція. Та і дисциплінарні стягнення, які можуть застосовуватися до засуджених у тюрмі, значно різняться від тих, які передбачаються у ст. 67 ВТК України. Це всього лише: 1) попередження чи 2) незарахування певного періоду відбування покарання у тюрмі (до 10 діб) в загальний строк покарання. І ніяких карцерів, приміщень камерного типу чи штрафних ізоляторів. Навіть за втечу з тюрми передбачена тільки дисциплінарна відповідальність. Представники адміністрації тюрем пояснюють це тим, що у людини є природний потяг до свободи, за який недоцільно її карати. У таких випадках строк покарання продовжується на термін перебування засудженого у розшуку. Але у деяких тюрмах є окремо розташовані на території відділення, у яких розміщуються засуджені, що мають певні відхилення в психіці (наприклад, ті, що бояться спілкування з іншими засудженими), чи засуджені, які ведуть себе агресивно по відношенню до персоналу тюрми. Умови їх тримання такі ж, як і у звичайних відділеннях, але рівень охорони підвищений. Після проведення циклу спеціальних мотиваційних програм, такі засуджені переміщуються у інші відділення.

Розміщення засуджених у тюрму з відповідним рівнем безпеки, або ж, навіть, у відповідне відділення тюрми, здійснюються спеціальною комісією у єдиному на всю країну центрі розподілу засуджених, який функціонує при одній із великих тюрем. Засуджені проходять спеціальне тестування за тестом HSR – 20, з ними проводиться співбесіда, а вже потім визначається вид установи, в якій вони відбуватимуть покарання. При розподілі одразу ж визначається строк, після відбуття якого засудженому можлива зміна умов тримання шляхом переводу в установу більш відкритого типу.

Порядок же відбування тюремного ув'язнення (те що в нас іменується режимом і який різний для кожного виду виправно-трудоустанов) у всіх тюрмах однаковий. Засуджені, незалежно від того, в якій тюрмі відбувають покарання, мають однакові права і обов'язки. Досягнення мети кари чи виправлення, як це передбачено, наприклад, у ст. 50 чинного Кримі-

нального кодексу України, перед адміністрацією шведських тюрем не ставиться. Зрозуміло, що не йде мова і про перевиховання.

Зупинимось лише на деяких аспектах відбування покарання у шведських тюрмах. По-перше, кожний засуджений має належним чином умебльовану камеру (ліжко, стіл, крісло, шафа, телевізор, вентилятор) з відокремленим туалетом і умивальником. Лише в деяких тюрмах, збудованих ще за старими проектами, можливе розміщення по двоє засуджених в камері. У камері можна тримати певний інструмент та знаряддя для роботи за інтересами. Взагалі перелік предметів, які дозволяється мати засудженому при собі чи в камері значно ширший ніж у виправно-трудоустановах України. Засудженим, зокрема, дозволяється грати в карти, носити золоті та інші дорогоцінні прикраси, мати будь-яку зачіску, носити бороду чи вуса. У тюрмі засуджені носять одяг встановленого зразка. Проте це не тюремна уніформа, до якої ми звикли, а звичайні футболки, шорти, штани чи інший одяг відповідно до сезону визначених кольорів з невеликою вишитою на верхній одежі емблемою кримінально-виконавчої системи Швеції.

Камера запирається тільки на ніч, у вільний час засуджені можуть вільно пересуватися по відділенню, спілкуватися між собою, займатися за своїми інтересами. Для непередбачених ситуацій, які можуть виникнути вночі, камери обладнані переговорними пристроями з черговим по тюрмі. У холі відділення – невелика кухня з сучасними побутовими приладами (на випадок, коли їжа подається напівфабрикатами), невелика бібліотека, більярд, телевізор з відеоманіфоном. Перелік телеканалів, телепрограм чи книг встановлюються відповідно до угоди між засудженими і адміністрацією тюрми і не є нормованим. У кожному відділенні окремо розташовані душеві кімнати з сауною. В залежності від виду тюрми відділення розташовані на перебування 10-20 засуджених.

У холі відділення знаходиться і телефон для засуджених. Попередньо засуджений подає заяву, в якій вказує перелік осіб, з якими він бажає спілкуватися по телефону. Після перевірки особи, що включені в такий список, і які бажають поговорити по телефону з засудженим, передають своє прохання адміністрації через комутатор тюрми і у вільний час засуджений завжди може з ними зв'язатися. Кількість розмов обмежується хіба що наявністю грошей на особовому рахунку у засудженого. Але згідно з правилами поведінки у тюрмі персонал має право і контролювати телефонні розмови шляхом прослуховування під кутом зору забезпечення безпеки функціонування тюрми, безпеки самих засуджених або ж осіб на волі.

Засуджені до тюремного ув'язнення мають право на побачення, при цьому законодавством не регулюються періодичність і тривалість побачень. Рішення про надання побачення у кожному конкретному випадку приймає адміністрація тюрми. Разом з тим, адміністрація може і відмовити у наданні побачення, коли воно може загрожувати стану безпеки у тюрмі, реінтеграції засудженого у суспільство після звільнення чи зашкодити родичам засудженого або іншій людині. Для підтримання внутрішньої безпеки у тюрмі адміністрація має право проводити так звані "контрольовані"

побачення, тобто, коли за побаченням здійснює нагляд представник адміністрації. Також із міркувань підтримання безпеки в деяких випадках побачення може бути надане при умові, що особа, яка прибула на побачення, погодиться на огляд її речей, одягу та тіла. Побачення засудженого з адвокатом теж можуть контролюватися, але при умові, що хтось із цих осіб повідомить про необхідність такого контролю. Рішення ж про відмову в побаченні засуджений може оскаржити до Служби тюрем і пробації.

Засуджені у Швеції також можуть отримувати короткострокові відпустки за межі тюрми. Дозвіл залишити тюрму може бути наданий засудженому для полегшення його повернення у суспільство при умові, що це не сприятиме продовженню злочинної діяльності чи іншої протиправної поведінки. Тобто це право, а не обов'язок адміністрації тюрми, і від самого засудженого залежить коли і скільки відпусток він отримає. Як правило, перші дві відпустки - декілька годин за межами території тюрми під наглядом контролерів тюрми, третя - на цілий день без нагляду, четверта - три доби при умові, що засуджений при попередніх відпустках мав зразкову поведінку. Факт належної поведінки у відпустках є і передумовою переведення таких засуджених до установ більш відкритого типу.

Якщо у ст. 118 КВК України прямо вказано, що засуджений до позбавлення волі повинен працювати, то такої чіткої вказівки законодавство Швеції не містить. Проте засудження до тюремного ув'язнення повинні приймати участь у так званих "програмах зайнятості". Це може бути дійсно праця на виробництві у тюрмі (виготовлення певних предметів, деталей окремих приладів, їх збірка, фарбування, пакування, тощо) за контрактами, які укладаються адміністрацією тюрми з суб'єктами підприємницької діяльності. При цьому ніяких денних чи інших норм виробітку не існує. Головне, щоб засуджений працював для свого задоволення, мав можливість отримати відповідні навички за певною професією, за допомогою яких зміг би забезпечити своє існування у суспільстві і не допускати неправомірної поведінки. Іншим прикладом зайнятості може бути навчання в окремих невеликих групах за інтересами: по отриманню навичок приготування різних видів їжі, правильного користування домашньою побутовою технікою, викройки й шиття, тощо. Відвідування шкільних навчальних занять, прослуховування спеціальних лекцій чи участь у реабілітаційних лікувальних програмах від наркоманії (до речі останнє - за власним бажанням і за письмовою угодою між адміністрацією і засудженим) також є участю у програмах зайнятості. За участь у будь-якій програмі зайнятості засуджені отримують однакову заробітну плату, яка, в перерахунку на українську національну валюту, складає близько 300 грн. Слід зазначити, що для засуджених це невелика сума, так як середньомісячна заробітна плата підданих Королівства Швеції складає, теж у перерахунку, близько 9-10 тис. грн. Високий рівень життя у цій країні, достатня заробітна плата та не зовсім вивірена інформація у засобах масової інформації країн колишнього соціалістичного табору, у тому числі й СНД, стосовно умов тримання засуджених у шведських тюрмах створили з цього

приводу досить серйозну проблему: у 90-х рр. Швеція зіткнулась з нашествиям емігрантів, які, не маючи можливості заробити коштом легальним шляхом, навіть вчиняли злочини, щоб "заробити трохи у тюрмі". Останнім часом, іноземні громадяни, які вчинили злочини на території Швеції, піддаються екстрадиції за державні кошти. Це вважається доцільним, так як утримання одного засудженого у шведській тюрмі коштує державному бюджету при зазначених вище умовах близько 170 дол. США на день.

Усі тюрми в Швеції призначені для розміщення засуджених чоловіків. Є тільки одна жіноча тюрма, де тримається близько 90 засуджених жінок. Щорічно ж у Швеції до тюремного ув'язнення засуджується біля 150 жінок і певна частина з них відбуває покарання у тюрмах для чоловіків у окремо розташованих відділеннях.

Не існує у Швеції і тюрем для неповнолітніх. Якщо суд дійде висновку, що неповнолітньому злочинцю слід призначити покарання у виді тюремного ув'язнення, то такі засуджені розміщуються також у тюрмах для чоловіків в окремо розташованих відділеннях (щорічно у Швеції їх близько 50 осіб, як правило, засуджених за учинення тяжких злочинів). Але переважна частина неповнолітніх з 1999 р. за учинення злочинів розміщується у спеціальних виховних центрах по поводженню з молоддю, на строк від 14 днів до 4-х років. Це установи, які вже не знаходяться у віданні Служби тюрем і пробації, а підпорядковані місцевим органам муніципальної влади. В таких установах розміщуються неповнолітні, яким вже виповнилося 14 років. В залежності від строку, який визначено судом, неповнолітні можуть знаходитися у таких центрах і до досягнення 22 років. У центрі є відділення як закритого, так і відкритого типу. Зокрема, вихованці з відділень відкритого типу мають можливість вільного пересування не тільки по території центру, а й за його межами: відвідувати прилеглі селища чи містечка, або ж, навіть, продовжувати навчання у школі, яка найближче розташована до центру. Цьому, безумовно, передують зразкова поведінка у відділенні закритого типу, належне виконання усіх вимог вихователів та іншого персоналу центру, прагнення до навчання тощо. Для порівняння зазначимо, що умови тримання неповнолітніх у таких центрах набагато кращі ніж умови відпочинку нашої молоді у колишніх піонерських таборах. Варто лише підкреслити, що кожний неповнолітній у своїй кімнаті має персональний комп'ютер.

У межах окремої статті неможливо досить повно і детально висвітлити всі аспекти діяльності системи виконання покарань у Швеції. Але слід погодитися з тим, що ця система дійсно є пенітенціарною. Системою, в якій не принижується честь і гідність, не калічаються людські душі, персонал не зловживає службовим становищем, а робить все для того, щоб злочинець після відбуття покарання став законослухняним громадянином і приносив користь не тільки собі, а й суспільству і державі. Системою, в якій виконуються вимоги Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, Мінімальних стандартних правил поводження з засудженими, Європейських тюремних правил та інших не менш важливих міжнародно-правових документів.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ № 1(14), 2005

Реєстраційне свідоцтво ДЦ № 1646
Видане 21 листопада 2000 року
Управлінням у справах преси та інформації
Донецької облдержадміністрації

Видається громадською організацією
«Донецький Меморіал»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

БАДИРА Валентина

юрист громадської організації Чернігівський
жіночий правозахисний центр

БУКАЛОВ Олександр

голова ради громадської організації
«Донецький Меморіал», редактор

ПАВЛИЧЕНКО Олександр

директор Центру інформації та документації
Ради Європи в Україні

СЕРГЕЄВА Вікторія

регіональний директор по Росії, Україні та
Білорусі, Penal Reform International

**Бюлетень видається
за фінансової підтримки
Директорату прав
людини Ради Європи та
Penal Reform International**

Матеріали бюлетеню друкуються
українською або російською мовами

У разі передруку посилання
на бюлетень обов'язкове

Розповсюджується безкоштовно

ПОШТОВА АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

а/с 4836, Донецьк, 83092
тел./факс: 062-304-14-71
e-mail: amnesty@skif.net

ОТ РЕДАКТОРА	3
Анатолій СТЕПАНЮК	
УМОВИ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ЖІНКАМИ	4
Юлія ЧЕБОТАРЬОВА	
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЖІНОК, ПОЗБАВЛЕНИХ СВОБОДИ	14
Александр БУКАЛОВ	
УГОЛОВНЫЕ НАКАЗАНИЯ В УКРАИНЕ В 2004 ГОДУ	17
Александр БРЯГИН	
ВЫБОРЫ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ	19
Олена ЗЛОБИНА	
ДОСТУП УВ'ЯЗНЕНИХ ДО ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ	21
Ірина ЯКОВЕЦЬ	
ПРОБАЦІЯ: ПАНАЦЕЯ ЧИ УТОПІЯ?	25
Елена АФНАСЬЕВА	
ОБЩЕСТВЕННЫЙ СОВЕТ: ПЕРВЫЕ ШАГИ	30
Александр БУКАЛОВ	
ПРАКТИКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАБЛЮДАТЕЛЬНЫХ КОМИССИЙ	32
ОБЩЕСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ-2	35
Олександр ЛИСОДІД, Анатолій СТЕПАНЮК	
ВТІЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПОВОДЖЕННЯ З ЗАСУДЖЕНИМИ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ ШВЕЦІЇ	36
ПРОБЛЕМЫ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО АРЕСТА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ	39
Элисо АМИРЕДЖИБИ	
СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ В ЖЕНСКОЙ КОЛОНИИ	44
ТУРКМЕНИСТАН: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ	45
Эрик СВАНИДЗЕ	
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЕВРОПЕЙСКИХ КОНВЕНЦИЙ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА И ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ ПЫТОК	47
Эндрю КОЙЛ	
ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПЕРЕД ОБЩЕСТВОМ РЕШЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА	55
РИБИЧ ПРОТИВ АВСТРИИ ТОМАЗИ ПРОТИВ ФРАНЦИИ	56
ФАКУЛЬТАТИВНЫЙ ПРОТОКОЛ К КОНВЕНЦИИ ООН ПРОТИВ ПЫТОК	59